

Zmeny stupňa urbanizácie vidieckych obcí okresu Banská Bystrica v období rokov 1991 – 2001

Iveta RAKYTOVÁ

Abstract: *The aim of this article is to compare the degree of urbanization of rural settlements in the district of Banská Bystrica in times of 1980 – 1991 and 1991 – 2001 using a comprehensive Wi indicator, which consists of 24 variables.*

Keywords: *degree of urbanization, rural settlements, Banská Bystrica district*

Úvod

Urbanizácia sa v odbornej sídelnogeografickej literatúre študuje väčšinou na dvoch úrovniach; makroúrovni, to znamená na úrovni štátov, kontinentov a mezoúrovni, to znamená na úrovni regiónov a oblastí. Menšia pozornosť sa venuje tretej úrovni, a to sledovaniu stupňa urbanizácie na úrovni základných administratívnych jednotiek, t.j. obcí (Slavík 1986).

Predmetom záujmu pri spracovaní príspevku boli vidiecke obce okresu Banská Bystrica a ich urbanizácia.

Cieľom príspevku je porovnať stupeň urbanizácie vidieckych obcí v okrese Banská Bystrica v obdobiach 1980 – 1991 a 1991 – 2001.

Metodika

Stupňom urbanizácie obcí, sídiel pod 5000 obyvateľov sa v slovenskej geografii zaoberal vo svojich štúdiách len Slavík, V. (1984, 1986, 1987). Okrem jeho vedeckých a odborných prác veľmi významné boli pre nás práce Bezáka, A. (1980, 1990, 2000), v ktorých sa zamerával na vyčleňovanie funkčných mestských regiónov a ich dosahu a jedným z týchto regiónov bolo aj mesto Banská Bystrica.

Stupeň urbanizácie bol sledovaný u 39 obcí okresu Banská Bystrica. Do analýzy nebolo zaradené mesto Banská Bystrica, ktoré samo o sebe je centrum celého okresu a súčasne urbanizovaný priestor najvyššieho stupňa. Okrem neho nebol skúmaný stupeň urbanizácie ešte u dvoch obcí Hronsek a Malachov, ktoré boli do roku 1993 súčasťou mesta Banská Bystrica a samostatne sa štatisticky nevyhodnocovali, a preto neboli k dispozícii štatistické zdroje, ktoré by bolo možné použiť pre výpočet použitého ukazovateľa urbanizácie.

Pri určovaní stupňa urbanizácie sme vychádzali z metodiky, ktorú použil Slavík, V. (1985, 1986, 1987) a po konzultácii o aktuálnosti tohto ukazovateľa sme pre určenie stupňa urbanizácie vybrali komplexný ukazovateľ Wi, ktorý predstavuje sumárny ukazovateľ znakov. Pre analýzu sme použili 24 premenných.

Súbor znakov tvorilo 24 premenných, pričom išlo o štatistické údaje zachytávajúce najmä demografický, ekonomický a sociálny aspekt urbanizácie. Z nich 18 predstavovalo statické ukazovatele (počet obyvateľov, hustota obyvateľov na ha zastavanej plochy, percento obyvateľstva predproduktívneho veku, percento obyvateľstva poproduktívneho veku, percento ekonomicky aktívnych v priemysle, percento ekonomicky aktívnych v službách, percento nepoľnohospodársky ekonomicky aktívneho obyvateľstva, percento ekonomicky aktívnych odchádzajúcich za prácou z obce, percento ekonomicky aktívnych žien z celkového počtu žien, počet stredoškolsky vzdelaných na 1000 obyvateľov, počet vysokoškolsky vzdelaných na 1000 obyvateľov, percento bytov s telefónom 1991, percento bytov s osobným automobilom, percento bytov 1 a 2 kategórie, percento bytov v rodinných domoch, percento bytov v bytových domoch, počet osôb na 1 trvale obývaný byt a časová dostupnosť autobusovou dopravou do centra Banská Bystrica) a šesť premenných tvorilo dynamické ukazovatele (intenzita rastu počtu obyvateľov, intenzita rastu predproduktívneho obyvateľstva, intenzita rastu poproduktívneho obyvateľstva, intenzita dynamiky migrácie, index migračného obratu a percento bytov postavených v rokoch v sledovanom období).

Výsledkom klasifikácie obcí je osem skupín stupňa urbanizácie (podľa Slavíka, V. 1986, 1987), ktorá bola uskutočnená pomocou častosti početnosti v histograme:

1. $W_i \leq -0,651$ neurbanizované obce; 2. $-0,65 \leq W_i \leq -0,401$ silno podpriemerne urbanizované obce; 3. $-0,40 \leq W_i \leq -0,251$ stredne podpriemerne urbanizované obce; 4. $-0,25 \leq W_i \leq -0,01$ slabo podpriemerne urbanizované obce; 5. $0,0 \leq W_i \leq 0,2$ priemerne urbanizované obce; 6. $0,21 \leq W_i \leq 0,45$ slabo nadpriemerne urbanizované obce; 7. $0,451 \leq W_i \leq 0,55$ stredne nadpriemerne urbanizované obce; 8. $0,551 \leq W_i$ silno nadpriemerne urbanizované obce.

V okrese Banská Bystrica sa hodnoty ukazovateľa W_i v roku 1991 pohybovali v rozmedzí -0,76 po +0,80, v roku 2001 v rozmedzí -0,616 po +0,496.

Najvyšší stupeň urbanizácie v roku 1991 dosiahli obce Kynceľová a Selce. Ako silno nadpriemerne urbanizovaná obec bola klasifikovaná aj obec Nemce. V celej kategórii nadpriemerne urbanizovaných obcí sa nachádza spolu 13 obcí okresu (tab.1); z nich Selce, Kynceľová, Nemce, Badín, Harmanec, Horné Pršany, Slovenská Ľupča a Tajov patria k obciam tvoriacim skutočnú aglomeráciu Banskej Bystrice, Križanová, I. (2000). Brusno a Medzibrod ležia na významnom dopravnom ťahu.

Hodnota ukazovateľa W_i zaradila do priemerne urbanizovaných obcí 5 obcí okresu.

Ostatných 20 obcí patrí do kategórie podpriemerne urbanizovaných obcí, a jedna obec, Špania Dolina, sa javí ako neurbanizovaná. V kategórii podpriemerne urbanizovaných obcí sú zastúpené najmä obce vyznačujúce sa slabým demografickým a ekonomickým potenciálom (Špania Dolina, Motyčky, Moštenica, Donovaly), obce ležiace vo väčších vzdialenostiach od urbanizačného centra (Hrochoť, Kordíky, Dolný Harmanec, Ľubietová, Strelníky, Pohronský Bukovec, Povrazník, Staré Hory, Turecká). Mnohé z nich sa stali prímestskými rekreačnými strediskami zimných športov, chatárstva a chalupárstva; Donovaly, Špania Dolina, Staré Hory, Motyčky, Moštenica, Kordíky.

Tab. 1. Kategorizácia obcí podľa W_i ukazovateľa v roku 1991

Kategória	skupina		Obce
neurbanizované obce	1.		Špania Dolina
podpriemerne urbanizované obce	2.	silno	Moštenica, Motyčky, Oravce
	3.	stredne	Dolný Harmanec, Donovaly, Dúbravica, Hiadeľ, Kordíky, Povrazník, Strelníky
	4.	slabo	Baláže, Čerín, Dolná Mičiná, Hrochoť, Ľubietová, Lučatín, Môlča, Turecká, Pohronský Bukovec, Staré Hory
priemerne urbanizované obce	5.		Králiky, Poniky, Priechod, Sebedín-Bečov, Vlkanová
nadpriemerne urbanizované obce	6.	slabo	Horná Mičiná, Horné Pršany, Medzibrod, Podkonice, Riečka, Tajov
	7.	stredne	Badín, Brusno, Harmanec, Slovenská Ľupča
	8.	silno	Kynceľová, Nemce, Selce

Spracovala: Iveta Rakytová

V roku 2001 sa štruktúra obcí v okrese dost' zmenila. Úplne chýba zastúpenie obcí v kategórii priemerne urbanizovaných obcí a žiadna obec nie je neurbanizovaná. Taktiež možno konštatovať, že došlo k spomaleniu urbanizačného procesu, čo dokazuje aj skutočnosť, že sa síce zvýšil podiel nadpriemerne urbanizovaných obcí, ale v rámci tejto kategórie žiadna obec nevyšla ako silno nadpriemerne urbanizovaná (tab.2).

Najvyššie hodnoty ukazovateľa W_i vykazovali Nemce a Kynceľová. Naopak najnižšie hodnoty obce Turecká a Motyčky, čo je možné vysvetliť ich polohou, keďže ide o okrajové obce okresu ležiace v horskom teréne a obec Povrazník, ktorá sa vyznačuje dost' izolovanou polohou mimo hlavných dopravných osí v okrese.

Tab. 2. Kategorizácia obcí podľa Wi ukazovateľa v roku 2001

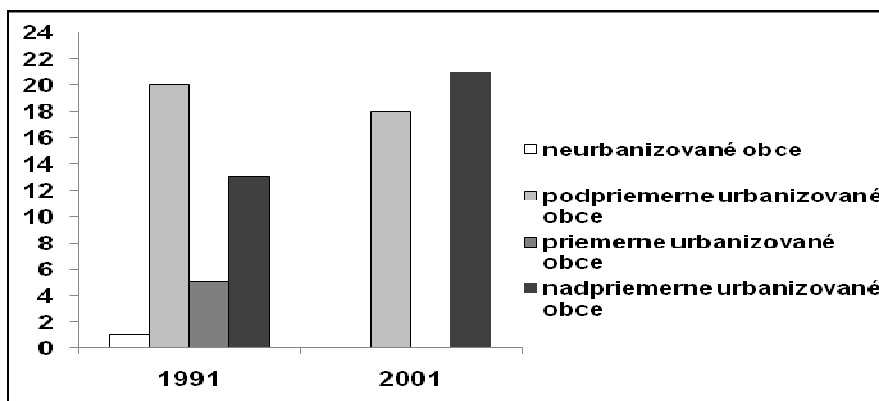
Kategória	skupina	Obce
neurbanizované obce	1.	-
podpriemerne urbanizované obce	2. silno	Turecká, Povrazník, Motyčky
	3. stredne	Sebedín-Bečov, Pohronský Bukovec, Oravce, Dúbravica, Moštenica
	4. slabo	Hrochoť, Strelníky, Donovaly, Hiadeľ, Ľubietová, Baláže, Špania Dolina, Dolný Harmanec, Staré Hory, Čerín
priemerne urbanizované obce	5.	-
nadpriemerne urbanizované obce	6. slabo	Harmanec, Priečov, Dolná Mičiná
	7. stredne	Kordíky, Medzibrod, Riečka, Môlča, Slovenská Ľupča, Badín, Podkonice, Horná Mičiná, Poniky, Brusno, Vlkaňová, Horné Pršany, Králiky, Selce, Lučatín, Tajov, Nemce, Kynceľová
	8. silno	-

Spracovala: Iveta Rakytová

Tab. 3. Jednotlivé kategórie obcí v rokoch 1991 a 2001 v absolútnych číslach a v percentách

rok - počet obcí	1991	1991	2001	2001	Rozdiel 1991/2001
Kategória	abs.	v %	abs.	v %	v %
neurbanizované obce	1	2,6	0	0	-
podpriemerne urbanizované obce	20	51,3	18	46,2	11,1
priemerne urbanizované obce	5	12,8	0	0	-
nadpriemerne urbanizované obce	13	33,3	21	53,8	61,5
neurbanizované obce	15	38,4	21	53,8	-

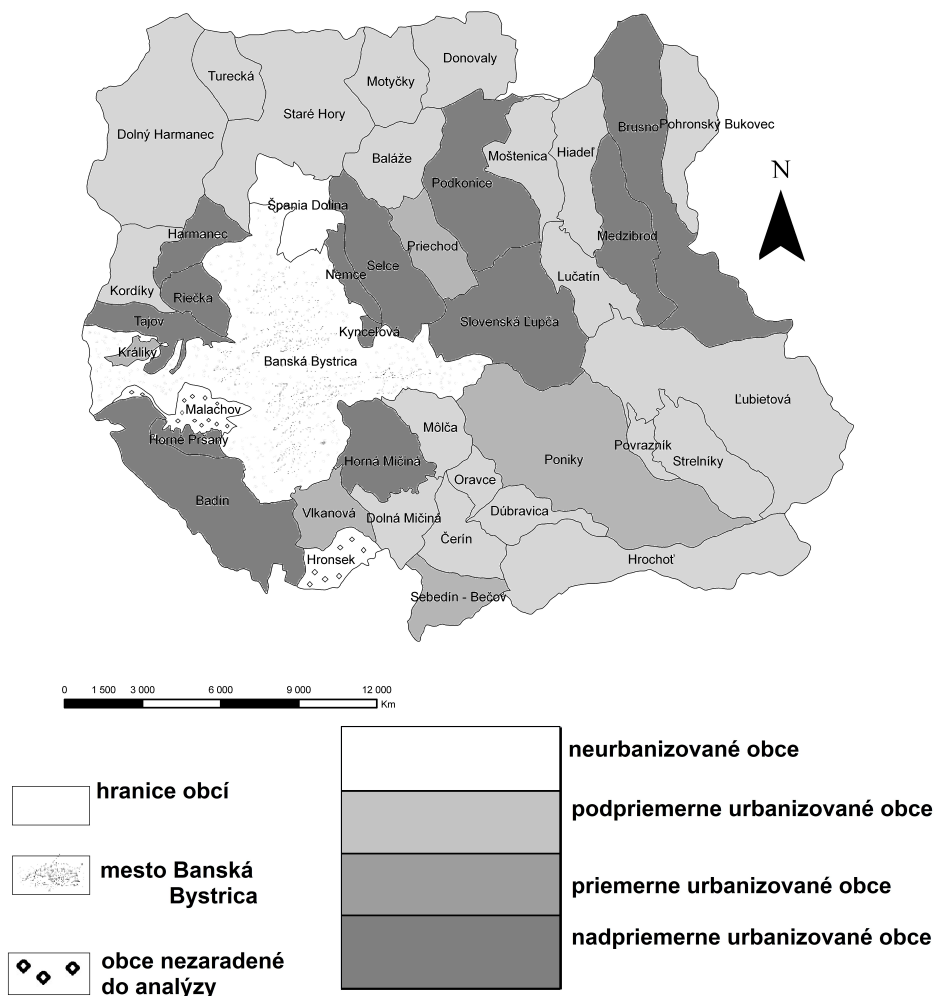
Spracovala: Iveta Rakytová

Graf 1. Vývoj zmien v zastúpení obcí v jednotlivých kategóriách

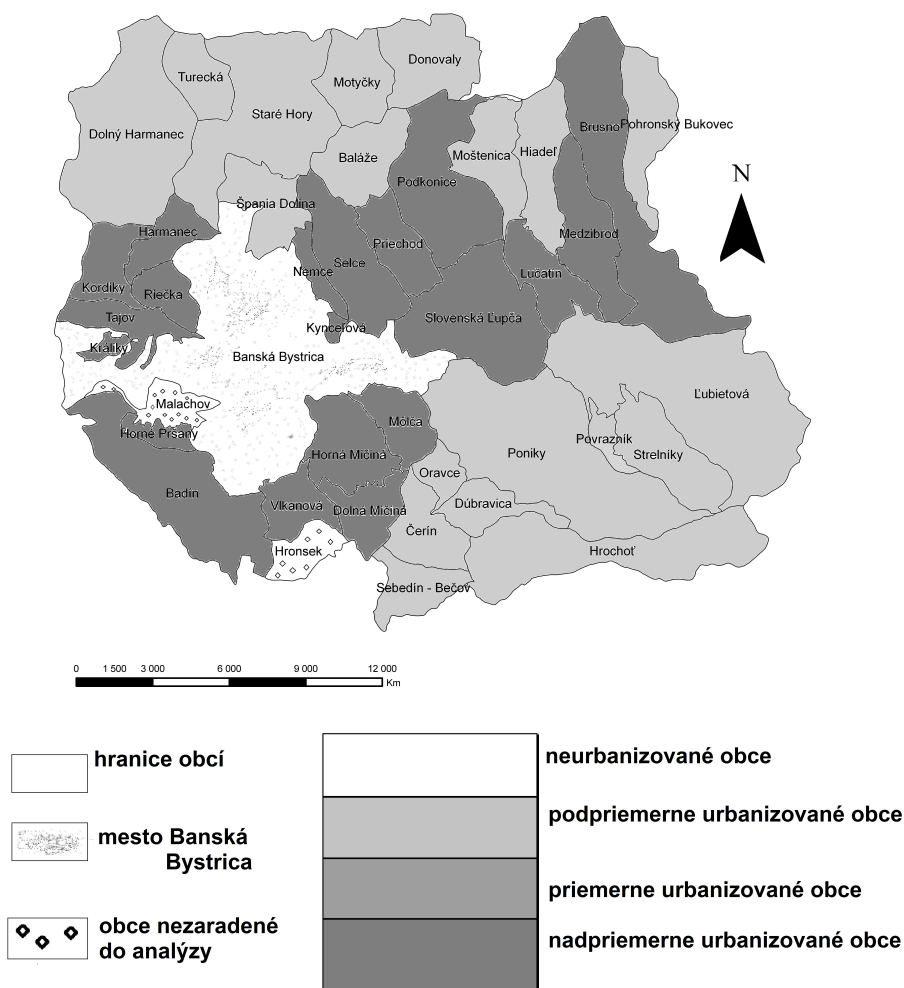
Spracovala: Iveta Rakytová

**Mapa 1 Stupeň urbanizácie obcí okresu Banská Bystrica
v roku 1991**

Mapa 1. Stupeň urbanizácie obcí okresu Banská Bystrica v roku 1991
 Mapový podklad: Krajská správa Štatistického úradu v Banskej Bystrici, 2001
 Obsah spracovala: Iveta Rakytová

Mapa 2 Stupeň urbanizácie obcí okresu Banská Bystrica v roku 2001

Mapa 2. Stupeň urbanizácie obcí okresu Banská Bystrica v roku 2001
 Mapový podklad: Krajská správa Štatistického úradu v Banskej Bystrici, 2001
 Obsah spracovala: Iveta Rakytová

Záver

Na základe spracovaných výsledkov možno povedať, že v rokoch 1991 – 2001 sa proces urbanizácie v okrese Banská Bystrica spomalil.

Obce ležiace priamo v zázemí mesta Banská Bystrica sú všetky nadpriemerne urbanizované s výnimkou Poník a Španej Doliny. Tieto dve obce sa vyznačujú horšou dopravnou dostupnosťou a v prípade Poník i rozľahlým katastrom obce.

Podpriemerne urbanizované sú okrajové obce okresu. Z nich výnimku tvorí kúpeľná obec Brusno, a na ňu sa viažuca obec Medzibrod (dochádzka do školy, zdravotné stredisko, základné maloobchodné služby).

Zaujímavé bude sledovať vývoj urbanizácie v danom regióne po sčítaní v roku 2011 a nových štatistických údajoch, kde možno predpokladať opätovne zrýchlený urbanizačný proces, najmä z dôvodu trendu návratu mestského obyvateľstva do prímestských obcí za účelom zdravšieho bývania, ako aj rast prirodzeného prírastku obyvateľstva v prímestských obciach a nárast počtu trvale obývaných domov (najmä novostavieb).

Naopak, predpokladáme stagnáciu v prípade okrajových obcí okresu, najmä Španej Doliny, Starých Hôr, Motyčiek a Donovalov, ktoré budú predstavovať naďalej severnú rekreačnú zónu sídiel okresu, a to nielen pre obyvateľstvo mesta Banská Bystrica.

Perspektívu vytvoriť juhovýchodnú rekreačnú zónu okresu majú obce Ľubietová, Strelníky a Povrazník.

Literatúra

- BEZÁK, A., 1980: *Nodálna štruktúra systému slovenských miest*. Geografický časopis, roč. 33/1980, č. 1, 18 – 32.
- BEZÁK, A., 1990: *Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska*. Geografický časopis, roč. 42, 1990, 57 – 73
- BEZÁK, A., 2000: *Funkčné mestské regióny na Slovensku*. Geographia Slovaca, 15, GÚ SAV, 2000
- CZETWERTYNSKI-SYTNIK, L., 1981: Rozwoj procesow urbanizacyjnych w strefie oddziaływania Torunia. In: Namysłowski, J. (ed.), Rozwoj procesow urbanizacyjnych w strefie oddziaływania Torunia. Studia Soc. Scientiarum Torunensis, 9C(3): 34–55. 89s.
- KRIŽANOVÁ, I., 2000: *Vymedzenie aglomerácie Banskej Bystrice*. In: Zborník abstraktov prác doktorandov - Bratislava, s. 135
- KRIŽANOVÁ, I., 2002: *Stupeň urbanizácie obcí okresu Banská Bystrica*. In: Zborník referátov z XIII. Kongresu Slovenskej geografickej spoločnosti, II.diel – Nitra, 2002. ISBN 80-8050-592-X
- RAKYTOVÁ, I., 2008: *Vidiecke obce okresu Banská Bystrica (ich demografická a sídelnogeografická charakteristika)*. Ružomberok, PFKU, 2008, + CD mapy, grafy, 116s., ISBN 978-80-8084-328-1
- SLAVÍK, V., 1984: *Urbanization of the Rural Settlements*. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica, Nr.24. Bratislava: SPN, 1984, 131 – 146.
- SLAVÍK, V., 1986: *Ukazovatele a metódy skúmania urbanizácie*. Geografický časopis. roč. 38, 1986, č. 4, 393 – 411.
- SLAVÍK, V., 1987: *Vyjadrenie stupňa urbanizácie vidieckych obcí pomocou analytického a komplexného ukazovateľa na príklade Západoslovenského kraja*. AFRNUC, Geographica, Nr. 26. Bratislava: SPN, 1987, 147 – 161.

Štatistické zdroje a internetové zdroje

[http://www.economy.gov.sk/statisticke-informacie-5587/127272s\[cit. 2009-08-29\]](http://www.economy.gov.sk/statisticke-informacie-5587/127272s[cit. 2009-08-29])

[www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/ES04.pdf\[cit. 2010-02-25\]](http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/ES04.pdf[cit. 2010-02-25])

Bilancia obyvateľstva podľa obcí za okres Banská Bystrica, tab. č. 18 / 08 / 01 / 0531, SSR, 1981

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980. Okres Banská Bystrica. Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Banskej Bystrici (1982)

Sčítanie ľudu, domov a bytov 3. 3. 1991. Okres Banská Bystrica. Krajská správa Slovenského štatistického úradu v Banskej Bystrici (1992)

Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. 11. 1980 - tabuľky za obce. Krajská správa štatistického úradu Slovenskej republiky v Banskej Bystrici

Sčítanie ľudu, domov a bytov k 3. marcu 1991 - tabuľky za obce. Krajská správa štatistického úradu Slovenskej republiky v Banskej Bystrici

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov. 26. mája 2001, základné údaje, SR, okres Banská Bystrica. KS ŠÚ SR, Banská Bystrica

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, Štatistický úrad SR: č. 600 - 0613 / 2001 Obyvateľstvo. základné údaje

Dochádzka do zamestnania, škôl a učenia (výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991) Okres Banská Bystrica, č. 617/1994 - 07, KS ŠÚ SR v Banskej Bystrici (1994)

Pohyb obyvateľstva Banskobystrického okresu v roku 1991. č. 73/1999 - 500, KS ŠÚ SR v Banskej Bystrici

Krajská správa štatistického úradu SR v Banskej Bystrici, Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 2001, tabuľky, zaslané elektronicky

Changes in Degree of Urbanization of Rural Villages in the District of Banská Bystrica in 1991 – 2001

Iveta RAKYTOVÁ

Summary: Paper discusses rural communes of the district Banská Bystrica and their degree of urbanization. The aim of this paper is to compare the degree of urbanization of rural communes in the district of Banská Bystrica in the periods of 1980 - 1991 and 1991 - 2001.

The degree of urbanization has been studied in 39 communes in the Banská Bystrica district. In the analysis the town of Banská Bystrica was excluded because it itself is the center of district and the urbanized area of the highest degree.

Degree of urbanization could be studied in two communes of the district; Hronsek and Malachov, which were until 1993 integrated to Banská Bystrica, and therefore statistical sources were not available, which could be used to calculate the parameter of the urbanization.

To determine the degree of urbanization, we have chosen a comprehensive indicator W_i , which is a summary indicator of character. For the analysis we used 24 variables.

Based on the processed results it can be said that the process of urbanization in the district of Banská Bystrica slowed in the years 1991 - 2001.

The communes lying in the hinterland of town of Banská Bystrica are above the average urbanized with the exception of Poniky and Špania Dolina. These two communes are characterized by the worst public transport connections and Poniky also has large cadastral area.

Under-urbanized communes are marginal communes of the district. An exception is Brusno spa municipality, and adjacent village Medzibrod (school attendance, health center, basic retail services).

It will be interesting to continue studying the development of urbanization in the region after the census in 2011 and new statistical data, where it can be assumed to re-accelerate urbanization process, especially because today it is the trend of the return of urban population to the suburban communities in order to healthier living, as well as the growth of natural increase of population in urban communities and increase the number of permanently occupied houses (especially new buildings).

Conversely, we expect stagnation in the case of marginal communes in the district, especially Špania Dolina, Staré Hory, Motyčky and Donovaly, which will be recreational area of communes of the district, not only for the population of the city of Banská Bystrica. On south-east of the district, a new recreational area is forming with major centers of municipalities of Lúbník, Strelníky and Povrazník.

Adresa autora:

PaedDr. Iveta Rakytová, PhD.

Katedra geografie

Pedagogická fakulta, Katolícka Univerzita

Hrabovská 1, 034 01 Ružomberok

iveta.rakytova@ku.sk